

MADELINE MARTIN

De verborgen
bibliotheek
van Warschau

Vertaling Selma Soester

HarperCollins

Voor het papieren boek is papier gebruikt dat onafhankelijk is gecertificeerd door FSC® om verantwoord bosbeheer te waarborgen.
Kijk voor meer informatie op www.harpercollins.co.uk/green.

HarperCollins is een imprint van Uitgeverij HarperCollins Holland, Amsterdam.

Copyright © 2023 Madeline Martin
Oorspronkelijke titel: *The Keeper of Hidden Books*
Copyright Nederlandse vertaling: © 2023 HarperCollins Holland
Vertaling: Selma Soester
Omslagontwerp: Studio Jan de Boer
Omslagbeeld: © Natasza Fiedotjew, Trevillion Images
Foto auteur: © Madeline Martin
Zetwerk: Mat-Zet B.V., Huizen
Druk: CPI Books GmbH, Germany, met gebruik van 100% groene stroom

ISBN 978 94 027 1357 2
ISBN 978 94 027 6938 8 (e-book)
NUR 302
Eerste druk januari 2024

Originele uitgave verschenen bij Harlequin Enterprises ULC, Toronto, Canada.
Deze uitgave is uitgegeven in samenwerking met Harlequin Enterprises ULC.
HarperCollins Holland is een divisie van Harlequin Enterprises ULC.
® en ™ zijn handelsmerken die eigendom zijn van en gebruikt worden door de eigenaar van het handelsmerk en/of de licentienemer. Handelsmerken met ® zijn geregistreerd bij het United States Patent & Trademark Office en/of in andere landen.
Alle rechten voorbehouden inclusief het recht op gehele of gedeeltelijke reproductie in welke vorm dan ook.

www.harpercollins.nl

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Het e-book is beveiligd met zichtbare en onzichtbare watermerken en mag niet worden gekopieerd en/of verspreid.

Alle in dit verhaal voorkomende personen zijn ontleend aan de fantasie van de schrijver. Elke gelijkenis met bestaande personen berust op toeval.

1

Warschau, Polen

Augustus 1939

Zofia Nowak leunde achterover op haar hielen in het warme zomergras terwijl haar vriendin Janina onbeholpen een verband rond haar hoofd wikkelde. De andere padvindsters zaten twee aan twee in een halve cirkel onder de eikenbomen van het Łazienkipark te oefenen om hun EHBO-vaardigheden te perfectioneren. Hoewel de dreigende oorlog in Polen Warschau nooit zou bereiken.

Toch was het verstandig om er klaar voor te zijn, en iedereen in de stad bereidde zich op zijn eigen manier voor. Voor papa betekende dat het aanleggen van een voorraad medische hulpmiddelen in het ziekenhuis, terwijl Zofia's moeder in eindeloze rijen bij de kruidenier stond om ervoor te zorgen dat hun voorraadkasten boordevol stonden met eten in blik. Overal in de stad hingen posters waarop mannen werden verzocht zich bij de scholen aan te melden voor militaire dienst, en radiostations bliezen het stevige ritme van patriottische muziek de lucht in.

En daarom zat *Mijn levensgeschiedenis* van Helen Keller diep weggestopt in Zofia's tas, weer een leesboek dat ze had gekozen omdat het op de lijst met boeken stond die Hitler in Duitsland had verbannen.

Zofia trok het verband van haar hoofd en begon de reep linnen rond Janina's onderbeen te wikkelen om een spalk te fixeren. 'Hoe voelt dat?'

'Goed.' Janina wiebelde met haar been. 'Misschien zou je volgend jaar medicijnen moeten gaan studeren, net als je vader.'

In plaats van antwoord te geven bestudeerde Zofia het resultaat.

'Heb je al besloten wat je na ons eindexamen wilt gaan doen?' Janina's stem klonk zacht, maar niets kon de beslissing makkelijker maken die dagelijks zwaar op Zofia's schouders rustte.

Dit was hun laatste jaar op de middelbare school, nog maar één examen verwijderd van het behalen van een diploma. Dan zouden ze achttien

zijn – volwassenen. De hele wereld strekte zich als een startbaan voor hen uit om op te stijgen naar de toekomst.

Voor iedereen, behalve voor haar.

‘Je klinkt net als Matka,’ mopperde Zofia.

Hoewel dat niet helemaal waar was. Janina’s karakteristieke zachtaardigheid leek totaal niet op de bruuske toon die Zofia’s moeder altijd aansloeg. Of ze er nu op aandrong dat Zofia zich wat leuker zou kleden, wat extravertter zou zijn of actiever bezig zou zijn met het kiezen van een carrière – iets lucratiefs, zoals geneeskunde – haar moeders houding had altijd iets dwingends. En dat was precies de reden waarom Zofia haar altijd met de formelere titel Matka aansprak in plaats van met mama.

Janina’s moeder was een echte mama. Zo’n moeke die glimlachend vroeg hoe een proefwerk was gegaan of troost bood op een slechte dag, in plaats van kritiek te leveren.

Misschien was Janina daarom altijd zo lief en zorgzaam. En het was die natuurlijke charme waardoor hun vriendschap zoveel jaren geleden was begonnen, toen ze nog kinderen waren. Zofia was niet erg sociaal aangelegd. Ze was zo iemand die zich liever afzijdig hield en een boek las in plaats van gesprekken te moeten voeren met mensen die ze niet kende. Het was ook niet bevorderlijk dat ze de langste van de klas was, waardoor ze altijd het gevoel had dat ze boven iedereen uitstak, als een lelijk eendje tussen jonge zwaantjes. Op Janina’s eerste schooldag was ze met jaloersmakend zelfvertrouwen op Zofia afgestapt en had ze een paar van de bloemvormige koekjes met haar gedeeld die haar moeder had gebakken. De stiltes die er tussen hen vielen vulde ze op met geanimeerd gebabbel, waardoor Zofia haar onmiddellijk aardig vond.

Nu wiebelde Janina met haar been om Zofia’s verband te testen. ‘Als ik niet zo klink als Matka, dan neem ik mijn opmerking terug.’ De knoop in het slordig aangelegde verband schoot los en de reep stof dwarrelde van haar been op de grond. Een van de spalken viel en belandde in het gras.

‘Blijkbaar is geneeskunde ook mijn roeping niet.’ Zofia raapte de spalk op met een glimlach waarvan ze hoopte dat hij onverschillig was. ‘Ik denk dat papa het wel zal begrijpen.’

Haar vader was een befaamde chirurg in Warschau. Zijn reputatie was niet te evenaren, al helemaal niet door een dochter die zich weigerde in te zetten voor wat voor soort toekomst dan ook.

‘Je leest graag.’ Janina blies een donkere haarlok uit haar bruine ogen.

‘Misschien kun je literatuur gaan studeren.’ Ze hapte opgewonden naar adem en ging rechter zitten. ‘Misschien zou je schrijfster kunnen worden, net als Marta Krakowska.’

Het klonk belachelijk, ook al meende Janina het oprecht. Hoewel Zofia geen idee had wat ze wilde gaan doen, wist ze dat ze geen Marta Krakowska was. De schrijfster schreef epische romantische verhalen over geliefden die elkaar in oorlogstijd ontmoeten. Elk verhaal was beter dan het vorige, en ze eindigden allemaal met een goed einde voor het liefdespaar en een lapjeskat.

Maar Zofia geloofde niet in romantiek en ze was niet in het bezit van Krakowska’s lyrische stijl. Ze was absoluut geen schrijfster.

Zofia trok de andere spalk van Janina’s been en rolde het verband op tot een keurig balletje. ‘Heb je *Mijn levensgeschiedenis* al gelezen?’

Janina’s ogen lichtten op. ‘Ja. Wat een fantastisch...’

‘Nee,’ riep een van de meisjes van het stel naast hen uit.

Hun vriendin Maria schudde heftig haar hoofd zodat haar blonde krullen dansten, terwijl ze haar arm uitgestoken hield, die door haar oefenpartner tot aan de elleboog verbonden was. ‘Je mag niets over dat boek vertellen terwijl ik je nauwelijks kan horen.’

‘Later dan, in de bibliotheek.’ Met een ondeugende schittering in haar ogen richtte Janina haar aandacht weer op Zofia. ‘Maar het is duidelijk dat je van onderwerp probeert te veranderen, dus laten we het maar over iets leukers hebben. Zoals dat je staat te popelen om morgen weer naar school te gaan.’

Zofia kreunde en Maria wendde zich met een glimlach af.

Wiskunde was langdradig en saai, de getallenreeksen vormden geen enkele uitdaging voor Zofia. Economie was droger dan het stof dat zich op haar ongeopende leerboeken van vorig jaar had verzameld. Zelfs kunstzinnige vorming vond ze vreselijk. Hoewel ze de schoonheid van kunst kon waarderen, had ze er weinig zin in om er zelf iets mee te doen. Want o, wat vond ze het verschrikkelijk om te worden geconfronteerd met de middelmatigheid van haar eigen beperkte talent wanneer ze werd gedwongen een kunstzinnige poging te wagen. En zo ging het met elk vak, het ene nog glanslozer dan het andere.

Behalve literatuur. Dat was het enige vak dat ze wel leuk vond.

Op de universiteit zou haar opleiding worden toegespitst op wat ze in de toekomst zou gaan doen. Wat dat ook mocht zijn.

Krystyna, de leidster van hun padvindstersgroepje, klapte in haar handen om hun aandacht te trekken, zodat Janina een scherpe reactie van Zofia bespaard bleef, namelijk dat ze er absoluut níét naar uitkeek om morgen naar school te gaan.

‘Goed werk vandaag, meisjes.’ Krystyna liet haar voldane blik met opgeheven hoofd over de kring van meisjes gaan, die twee aan twee naast elkaar in het gras zaten. ‘De oorlog met Duitsland nadert en Polen moet er klaar voor zijn. De padvindsters zijn dat in elk geval wel.’

Een warm gevoel verspreidde zich door Zofia’s borst bij die woorden.

Ze maakten deel uit van een padvindstersorganisatie die meisjes en jonge vrouwen moest voorbereiden op het leven door hun sociale vaardigheden bij te brengen, maar ook filantropische idealen en de vaardigheden om burgers hulp te bieden, in welke vorm dan ook. Krystyna was een geweldige leidster.

Hun inzet zou Polen helpen.

Zofia behoorde tot de generatie Polen die in een vrije staat waren geboren nadat het land tijdens het Verdrag van Versailles zijn soevereiniteit terug had gekregen. Dat was iets waar Polen meer dan honderdtwintig jaar lang voor had gevochten. Ze waren van jongs af aan grootgebracht met verhalen over heldhaftigheid en moed, tot hun ogen schitterden van patriotisme en hun harten bonsden van Poolse trots.

Hun land mocht dan nog niet zo lang onafhankelijk zijn – ze hadden nog maar net het twintigjarige jubileum gevierd – maar ze was er klaar voor om haar tanden stuk te bijten op een overwinning.

Iets waar de Duitsers weldra achter zouden komen.

‘Wat zegt Antek over de oorlog?’ vroeg Janina toen ze opstonden uit het gras.

Zofia streek met een hand over haar haar om haar golvende lokken weer glad te strijken na Janina’s pogingen het verband aan te leggen.

Zoals de meeste mannen en jongens in Warschau was haar broer een zelfbenoemde militaire strateeg en spuide hij graag zijn voorspellingen over de dreigende invasie. De landkaart die hij op zijn muur had gehangen was vol geprikt met spelden met rode knoppen die het Duitse leger vertegenwoordigden, daar waar het zich rond mogelijke aanvalspunten gegroepeerd had.

‘Hij denkt dat het in Danzig zal beginnen.’ Ze hield haar toon nonchalant. Dat Antek een jaar ouder was dan Zofia wilde nog niet zeggen dat ze

op zijn oordeel vertrouwde. ‘Misschien gebeurt het morgen al voordat de school begint.’

‘Zofia!’ zei Janina bestraffend. ‘Dat soort dingen moet je niet zeggen.’

Zofia plukte een grassprietje van haar knie en keek grijnzend op naar Janina. ‘Misschien moet je een keer naar zijn landkaart komen kijken.’

Janina’s gezicht werd rood, zoals Zofia al had verwacht. Hoewel de twee meisjes al langer dan tien jaar met elkaar bevriend waren, was Janina Antek pas eerder dat jaar voor het eerst opgevallen. Sindsdien had hij zichzelf elke keer wanneer ze langskwam voor schut gezet, door over zijn woorden te struikelen of raar te grijnzen, waardoor er een spiertje onder zijn rechteroog begon te trekken.

En hoe hard Janina ook protesteerde dat ze totaal geen interesse in hem had, Zofia ving haar discrete blikken en niet tegen te houden blosjes op.

Maria dook naast Zofia op. Haar honingbruine ogen glinsterden als Baltisch barnsteen. ‘Gaan we nog naar de bibliotheek? Papa was onlangs in Parijs en zei dat hij me bij zijn volgende bezoek zal meenemen. Ik moet meer boeken lezen.’

‘Nog meer?’ zei Janina plagend.

Als rechtgeaarde francofiel wist Maria alles over de stad. En nee, het was niet genoeg dat Warschau werd beschouwd als het Parijs van Oost-Europa. Ze wilde Parijs. Hét Parijs van de hele wereld.

Het drietal liep in de richting van Koszykowastraat, zorgvuldig van schaduw naar schaduw, zodat de late augustuszon niet meedogenloos op hen kon schijnen. Ze gingen tegenwoordig elke dag naar de openbare bibliotheek van Warschau.

Niet dat Zofia dat erg vond, maar vroeger zouden ze misschien naar de bioscoop zijn gegaan of hadden ze een ijsje gekocht bij een van de ijskarren in het park, maar het recente gebrek aan muntgeld maakte dat soort dingen lastig.

Het gerucht ging dat Hitler bevel had gegeven om alle bronzen en nikkel munten uit Polen te verwijderen tot er geen zloty meer over was, zodat kleine dingen, zoals een enkele postzegel of een ijsje, niet meer te betalen waren.

‘Kunnen we dan eindelijk over *Mijn levensgeschiedenis* praten?’ Janina wierp een veelbetekenende blik op Maria, die grijnsde.

‘Ja, want nu kan ik alles horen en aan het gesprek deelnemen zonder dat

ik ingepakt ben als een mummie.’ Haar kin ging omhoog, waaruit duidelijk bleek dat ze haar zin had gekregen.

‘Wat Helen Keller in haar leven heeft weten te bereiken is echt ongelooflijk.’ Janina gaf Maria een por met haar elleboog. ‘Zoals ik al eerder wilde zeggen.’

‘Daarom vond ik dit zo’n goede keuze om samen te lezen,’ zei Zofia. Het was háár idee geweest om verbannen Duitse boeken te lezen, als teken van minachting voor Hitler. Maria en Janina hadden ingestemd, maar pas nadat Maria Zofia ervan had beschuldigd dat ze hun allemaal voor een hele zomer strafwerk probeerde te bezorgen. En zodra Janina instemde, deed Maria dat ook. Dit was tot nu toe het vierde verbannen boek dat ze lasen.

Zofia draaide zich om naar haar vriendinnen en struikelde bijna over een barst in de stoep. ‘Wisten jullie dat ze een brief heeft geschreven aan Hitler en de Duitse studenten die boeken verbrandden?’

‘Echt waar?’ Maria’s wenkbrauwen gingen omhoog.

Er kwam een schoorsteenveger voorbij, en de drie jonge vrouwen grepen onmiddellijk naar een knoop aan hun padvindstersuniform. Want wie liet er een gelegenheid tot geluk voorbijgaan met een oorlog in het verschiet?

Toen de man voorbij was gingen Zofia’s gedachten weer van bijgeloof naar het boek. ‘Juffrouw Keller doneerde haar royalty’s aan Duitse soldaten die tijdens de Grote Oorlog blind waren geworden, en daarna verbrandde Duitsland al haar boeken. Na alles wat ze had meegemaakt hield ze vol, en ze zet zich nu naar eer en geweten in voor het goede doel.’ Er sijpelde bewondering in haar stem door, en waarom ook niet? Zofia vond Helen Keller al een geweldige vrouw voordat ze het boek had gelezen over alle obstakels die ze in haar leven had overwonnen.

Om de beurt lasen ze hun favoriete citaten voor, die van Maria op perfect uitgeknipte rechthoekjes papier geschreven, en ze sloegen de Koszykowastraat in. Ze dempten hun stemmen tot een eerbiedig volume toen ze de bibliotheek binnenliepen. De vestibule rook nog naar nieuwe verf en pleisterwerk, hoewel er al meer dan een jaar was verstreken sinds het nieuwe paviljoen was gebouwd.

Een garderobemedewerker knikte hun toe toen ze langsliepen. De arme man had weinig te doen in de zomermaanden, wanneer er slechts sporadisch een hoed op het stijlvolle rek achter zijn balie lag.

‘Ik ben blij dat juffrouw Keller het ook over de lessen van haar leer-

kracht had.' Janina ging hen voor naar boven. Het was niet verwonderlijk dat ze goed onderwijs wist te waarderen. Ze wilde zelf immers ook les gaan geven.

Twee bekende vrouwen in identieke padvindstersuniformen kwamen de trap af terwijl de drie vriendinnen naar boven liepen: Danuta en Kasia.

Danuta, de langste van de twee, bleef stilstaan en liet haar schouders hangen. 'Zijn we te laat voor de bijeenkomst?' Ze wierp een geërgerde blik op haar blonde buurvrouw. 'Ik zei toch dat we die zouden missen?'

Haar vriendin Kasia gaf een klopje op haar schouder en glimlachte welwillend. Kasia glimlachte altijd. 'Maar we zijn klaar met onze laatste les hier. We worden bibliothecaresse.'

Het tweetal had de hele zomer gepraat over de speciale lessen die ze in de hoofdstad van de bibliotheek volgden nadat ze een aantal maanden daarvoor hun laatste jaar van de middelbare school hadden voltooid.

'Maar ze waren met EHBO bezig,' verzuchtte Danuta.

'We kunnen vast wel wat materialen aan Krystyna vragen om zelf te oefenen.' Kasia keek naar het drietal, zoekend naar bevestiging. 'En er zijn waarschijnlijk verschillende boeken met instructies die je kunt lezen.'

Janina knikte. 'Zofia kan vast wel aan dokter Nowak vragen of hij wat suggesties heeft.'

Zofia haalde nonchalant haar schouders op. Papa kon waarschijnlijk wel iets aanraden als hij thuis was, wat niet vaak voorkwam.

'Waar hadden jullie het over toen jullie naar boven kwamen?' vroeg Kasia.

'Een boek van Helen Keller,' antwoordde Maria. 'Dat we met ons boekenclubje lezen.'

Al voordat ze was uitgesproken onderdrukte Zofia een kreun. Een boekenclub hield automatisch in dat anderen zouden willen meedoen, en als er meer mensen meededen, zou dat funest zijn voor de intimiteit om gedachten en meningen te kunnen bespreken zonder te worden beoordeeld. Vooral wanneer het Danuta was, die de neiging had om iedereen te slim af te willen zijn, waarschijnlijk omdat allebei haar ouders professor waren.

Danuta hapte verrukt naar adem en liep nog twee treden naar beneden, zodat ze op ooghoogte met Zofia stond. 'Een boekenclub?'

'Wat voor boekenclub?' Kasia's gezicht lichtte geïnteresseerd op.

Zofia slaakte een zachte zucht.

‘We lezen boeken die door Hitler zijn verbrand.’ Maria haalde het boek van Helen Keller uit haar tas. De uitstekende tabblaadjes zaten alle kanten op gevouwen omdat het in de verdrukking had gezeten. ‘Het is een anti-Hitler-boekenclub.’

Janina trok haar neus in rimpels. ‘Ik denk dat we een betere naam voor de club nodig hebben.’

‘Nou, als het een discussiegroepje over boeken is, dan willen we meedoen.’ Danuta sloeg haar armen in een superieur gebaar voor haar borst over elkaar. ‘Ik heb *Mijn levensgeschiedenis* trouwens al gelezen, en dat geldt waarschijnlijk voor alle boeken die jullie gaan kiezen. Mijn inzichten zullen van onschatbare waarde zijn. Sommige boeken kunnen heel lastig te begrijpen zijn voor –’

‘Wat ze bedoelt, is dat we dolgraag willen meedoen als er plaats is.’ Kasia wierp hun een van haar stralendste glimlachjes toe. ‘En ze belooft zich niet overal te veel mee te bemoeien, toch?’

Danuta tuitte haar lippen.

‘We zullen erover nadenken,’ zei Zofia ontwijkend.

Het laatste wat ze wilde, was dat Danuta hun ging vertellen hoe ze hun boeken zouden moeten interpreteren.

Danuta deed haar mond open om verder aan te dringen, maar Kasia zette zich tegen de trapeleuning af en pakte haar vriendin bij de arm om haar de trap af te dirigeren terwijl ze ‘Fijn, bedankt!’ riep.

Hopelijk zouden ze het bestaan van de boekenclub na verloop van tijd weer vergeten.

Boven zat mevrouw Berman achter de receptiebalie. Ze was Zofia’s lievelingsbibliothecearesse. Ze raadde niet alleen de beste boeken aan, maar ze had ook altijd geduld met hen en had ooit zelfs aangeboden om Janina Jiddisch te leren.

Zofia wist dat Janina het aanbod had willen aannemen, maar haar moeder zou het nooit goedkeuren. Zelfs Janina wist er het fijne niet van, maar blijkbaar was haar oom twintig jaar geleden vermoord vanwege zijn geloof. Janina’s moeder was zo aangeslagen dat ze een miskraam kreeg en pas drie jaar later zwanger werd van Janina.

Uit angst voor Janina’s veiligheid vierden ze alleen de belangrijke Joodse feestdagen zoals Rosj Hasjana en Chanoeka, en haar ouders wilden niet dat Janina iemand vertelde dat ze Joods was.

Hoewel Zofia zou willen dat ze haar vriendin ervan kon verzekeren dat

ze veilig was in dit vrije Polen, waren gewelddadig antisemitisme en godsdienstige uitsluiting niet voorbehouden aan het verleden. In de afgelopen jaren had Zofia met eigen ogen gezien hoe Joodse bedrijven werden geboycot, hoe ramen van huizen en winkels werden ingeslagen en muren werden volgespoten met lasterlijke graffiti. Zelfs de universiteit van Warschau had aparte bankjes voor Joodse studenten en toelatingsbeperkingen.

Ze had daardoor bewondering voor Janina's grootouders, die hun geloof nog steeds openlijk beleden, en zelfs voor haar ouders, omdat ze die paar belangrijke feestdagen bleven vieren. En het maakte ook dat ze meer waardering had voor wat mevrouw Berman moest hebben doorstaan om haar positie in de bibliotheek te verwerven.

De wereld was vol bijzondere vrouwen.

Terwijl Maria in de richting van de afdeling vreemde talen liep, nam mevrouw Berman Janina apart. 'Er staat een nieuwe uitgave van de *Ewa* op de afdeling tijdschriften en periodieke uitgaven, als je het laatste recept wilt lezen.'

De wekelijkse publicatie bevatte Joodse recepten en huishoudelijke adviezen, allemaal in het Pools geschreven zodat Janina ze kon lezen terwijl ze de gerechten kookte met haar grootmoeder, die door hen beiden liefdevol Bubbe werd genoemd. Ze was de beste kok van heel Warschau, en Zofia had het geluk dat ze de resultaten mocht proeven van de door Bubbe en Janina gemaakte recepten uit de *Ewa* – met liefde, voegde Bubbe er vaak aan toe. Dat was altijd het belangrijkste ingrediënt.

Toen ze hun boeken hadden uitgezocht liepen ze weer naar beneden, naar de nieuwe uitleenbalie om ze daar te laten afstempelen, ieder met één boek naar keuze en een exemplaar van *De gedaanteverwisseling* van Franz Kafka, hun volgende boek voor de anti-Hitler-boekenclub.

Wat inderdaad een vreselijke naam was.

De volgende ochtend werd Zofia uit haar slaap gerukt door het gekrijs van een onbekend alarm. Ze schoot overeind, verstrengeld in haar lakens, en allerlei gedachten schoten door haar hoofd toen haar kamerdeur werd opengesmeten.

'Het is het luchalarm.' Matka's blauwe ogen waren opengesperd en haar stem klonk schriller dan Zofia hem ooit eerder had gehoord.

Het geronk van vliegtuigen klonk boven het gejam van de sirene uit en liet de ramen trillen in hun sponningen.

Matka slaakte een gil en dook weg, ook al was het duidelijk dat de vliegtuigen buiten waren.

‘Zofia,’ riep ze uit, ‘de Duitsers zijn er.’

2

Zofia protesteerde niet toen ze tijdens het lawaai van loeiende sirenes uit haar bed werd gesleurd en was zich nauwelijks bewust van de koude hardhouten planken onder haar voeten.

‘Het is zover.’ Antek schoof Matka’s kanten vitrage opzij en boog zich naar voren om omhoog te kijken naar de lucht.

Matka wees naar de andere kant van de kamer. ‘Sta daar niet zo. Ga naar de studeerkamer.’

Ze hadden de studeerkamer voorbereid op dit moment, op een mogelijke aanval van Duitsland, hoewel niemand had verwacht dat het echt zou gebeuren. Niet op Warschau.

De autoriteiten hadden gewaarschuwd dat een gasaanval het waarschijnlijkst zou zijn en dat elk huis moest zorgen voor een luchtdicht afgesloten ruimte. Het enkele raam in de studeerkamer was met tape afgeplakt en hun gasmaskers staarden met buitenaards aandoende glazen ogen vanaf de muur naar hen.

Papa kwam uit de slaapkamer rennen die hij met Matka deelde, met zijn oude verrekijker uit de tijd dat hij in de Grote Oorlog vocht in zijn hand. Hij ging naast Antek bij het raam staan en tuurde door de veldkijker. ‘Dat zijn toch Duitse vliegtuigen?’

‘Ik denk het niet...’ Antek wees naar het glas en tikte er met een dof geluid tegen. ‘Zie je hoe de vleugels zich horizontaal uitspreiden? Het lijkt op een P.11.’

Papa fronste en gaf Antek de verrekijker. ‘Volgens mij buigen de vleugels iets af naar beneden.’

Antek schudde zijn verwarde bruine haar uit zijn ogen en keek nog een keer. ‘De motor klinkt niet als die van een P.11...’

‘Ik wil kijken.’ Zofia wist niets over vliegtuigen, alleen dat ze de afgelopen maand regelmatig proefvluchten boven de stad hadden gemaakt, maar ze wilde het met eigen ogen zien. Beneden op straat staarden mensen omhoog naar de vliegtuigen, wijzend, en ze voerden waarschijnlijk soortgelijke gesprekken.

Antek overhandigde Zofia de verrekijker. Ze keek erdoorheen en tuurde om het vervormde beeld scherp te krijgen. Er vloog nog een serie vliegtuigen voorbij, weinig meer dan een flits grijs metaal achter de lenzen. De spieren achter haar ogen deden pijn toen ze de veldkijker liet zakken en hem weer teruggaf aan papa.

‘Zijn het geen Duitse vliegtuigen?’ Matka’s nieuwsgierigheid kreeg de overhand en ze kwam wat dichterbij naar het raam toe.

‘Ik denk niet dat de Duitsers ons midden in de stad zouden bombarderen.’ Antek haalde een hand door zijn haar, dat rechtop bleef staan. ‘Ze hebben Danzig vanochtend aangevallen. Precies zoals ik had voorspeld.’ Er klonk een zelfingenomen ondertoon in zijn stem door. ‘Maar jullie hoeven niet bang te zijn, onze soldaten houden ze wel tegen voordat ze verder landinwaarts kunnen komen. Het is onmogelijk dat ze Warschau zullen aanvallen.’

Matka beet op haar lip en wierp een nerveuze blik naar buiten. ‘We kunnen voor de zekerheid beter naar de studeerkamer gaan.’

Niemand viel haar bij. Ze hadden allemaal een bloedhekel aan de luchtdichte kamer. Matka had erop gestaan dat ze af en toe oefenden in het benauwde vertrek, waar ze zwetend elkaars warme, bedompte lucht inademden tot ze duizelig en agressief werden.

Uiteindelijk dwong Matka hen niet om naar die afschuwelijke plek te gaan. Uren later werd er in radioverslagen gemeld dat Wieluń, een gebied buiten Warschau, gebombardeerd was, met honderden doden als gevolg.

‘Mijn ouders hadden gelijk toen ze vluchtten,’ mompelde Matka.

Een maand eerder, toen de oorlog niet meer was dan een gefluisterd gerucht, hadden haar ouders een kort briefje met één zin gestuurd waarin stond dat ze hun landgoed hadden verlaten en naar hun zomerhuis in Zwitserland gingen. Ze hadden Matka of wie dan ook niet uitgenodigd om mee te gaan. Zofia had haar grootouders nog nooit gezien, en Matka had het bijna nooit over hen. Ze waren niet te spreken over het feit dat papa uit een arme familie kwam – dat was het enige wat Zofia wist – en keken op hun dochter en haar echtgenoot neer alsof ze armoedzaaiers waren, ondanks papa’s succes en verworven rijkdom.

Het luchtalarm kwam opnieuw krijgsend tot leven, aangespoord door een nieuwe serie overvliegende vliegtuigen.

Antek pakte de verrekijker op die op de vensterbank was achtergebleven en hurkte om beter zicht op de lucht te hebben. ‘Dat zijn absoluut Duitse –’

In de verte, links van hen, barstte een felle vuurbal, en zwarte rook kolkte uit de vlammen omhoog.

Zofia stond als aan de grond genageld, met haar blik op het hoog oplaaierende vuur gericht. Dit kon niet echt zijn.

Haar hart sloeg niet. Haar longen vulden zich niet met lucht. Haar geest geloofde het niet.

Het tafereel was net zo ver van de werkelijkheid verwijderd als een film in een bioscoop.

Dit was Warschau, een stad van cultuur en educatie, geen startpunt voor het oorlogstuig van de nazi's.

En toch vulde de hemel zich met zwarte rook, een grimmige realiteit die ze niet kon ontkennen.

Een oorverdovende dreun deed haar opschrikken uit haar verdooving.

‘Naar de kelder, nu,’ zei Matka met een scherpe toon in haar stem waardoor Zofia zeer tegen haar gewoonte in niet tegen haar moeder inging.

Papa pakte snel zijn hoed en zijn koffertje, dat al vanaf het ontbijt tegen een tafelpoot geleund stond. ‘Ik moet naar het ziekenhuis toe.’

‘Midden in een bombardement?’ Onder het gouden kruisje dat om Matka's nek hing waren de pezen in haar hals zichtbaar als visdraad onder haar huid. ‘Doe niet zo belachelijk. We moeten naar de kelder toe.’

‘Breng de kinderen in veiligheid, Jadzia.’ Papa keek haar aan, alsof hij haar met zijn geest probeerde te dwingen het te begrijpen. ‘Ik kom zo snel mogelijk naar huis.’

Matka's samengeknepen ogen zeiden alles tegen papa wat ze niet uitsprak. Een nieuwe dreun in de verte deed de muren trillen. ‘Kom mee.’ Matka zwaaide naar Zofia en Antek, waardoor haar enorme met diamanten en saffieren bezette trouwring fonkelde in het licht. Ze haastten zich naar de kelder, waar de rest van de bewoners van het gebouw al dekking zochten. Binnen was de lucht bedompt en warm met al die mensen. Dikke kaarsen in blikjes wierpen een troosteloos, flakkerend licht in de raamloze ruimte.

Mensen bemoeiden zich niet met elkaar. Hun gezichten stonden bleek in het naargeestige licht. Niemand zei een woord. Geen luchtige gesprekken over dagelijkse besommeringen of speculaties over de oorlog. Het was stil, op het gejammer van een vrouw van de tweede verdieping na, die een wit hondje op haar schoot vastklemde. Dat, en het doffe gedreun in de verte van bommen die afgingen terwijl minuten zich uitstrekten tot eindeloze uren.

Uiteindelijk krijste er weer een sirene, deze keer om hun te laten weten dat het veilig was om naar buiten te gaan.

Antek duwde de deur open en Zofia vertrok als eerste, met stijve benen van het lange zitten. Ze liep naar buiten, waar de lucht vervuld was van stof en bijtende rook. Sirenes van hulpvoertuigen klonken overal in de stad, en de zon scheen moeizaam door het waas van een gekneusde middaghemel.

Hoe onmogelijk en ongelofelijk het ook leek, Warschau was daadwerkelijk gebombardeerd.

De deur ging die avond laat open toen papa terugkeerde van het ziekenhuis. Zofia sprong uit bed en rende haar kamer uit. Hij stond nog steeds in de deuropening, met zijn hoofd gebogen.

‘Gaat het goed met u, papa?’ vroeg ze.

Zijn hoofd schoot omhoog. ‘Zofia. Natuurlijk. Hoe was het hier?’

‘We hebben de hele dag in de kelder gezeten.’

Zodra de telefoonlijnen het weer toelieten had Zofia Janina gebeld om zich ervan te verzekeren dat zij en haar familie veilig waren. Ze had de hoorn nog niet op de haak gelegd of het luchtalarm was weer gillend afgegaan. De rest van de dag was het trap op, trap af geweest om dekking te zoeken tijdens elke nieuwe aanval.

Ze wilde net vertellen over de vrouw met het witte hondje die zelfs op Anteks zenuwen was gaan werken toen papa verder de woonkamer in liep, waarbij zijn jasje een stukje openviel en er op zijn overhemd eronder een rode vlek zichtbaar werd.

Bloed.

‘We hebben geluk gehad,’ antwoordde ze in plaats daarvan.

‘Ja.’ Er verscheen een frons op zijn voorhoofd. ‘Ja, we hebben heel veel geluk gehad.’ Hij gaf een klopje op haar wang en schonk haar een bedroefde glimlach. Ze wist al wat hij ging zeggen voordat het uit zijn mond kwam. ‘Je hebt de ogen van je grootmoeder, wist je dat?’

Zofia knikte. Ze wist dat haar hemelsblauwe ogen als twee druppels water leken op die van de grootmoeder die ze nooit had gekend. ‘Ik weet het.’

Hij sprak nooit over zijn ouders, maar Zofia wist dat zijn vader was weggelopen toen papa nog maar een kind was. Zijn moeder had hem in haar eentje opgevoed, tot een vreselijke ziekte haar na een aantal jaren fataal werd. Papa had de hele lijdensweg van dichtbij meegemaakt. Matka zei dat

dat de reden was dat hij geneeskunde was gaan studeren, om patiënten te helpen, zodat ze niet zo hoefden te lijden als zijn moeder.

Soms dacht Zofia dat het ook was om te voorkomen dat mensen moesten lijden zoals hij – een kind dat te jong was om volwassen te zijn, maar te oud voor een weeshuis, aan zijn lot overgelaten in de wereld.

Nu gaf papa haar een liefdevol kloppje, zoals hij altijd deed toen ze nog klein was, en er verschenen rimpeltjes bij de hoeken van zijn warme bruine ogen, waar ze meestal om moest glimlachen.

Toen zag ze het modderspoor achter hem.

‘U bent vergeten uw schoenen uit te doen.’ Zofia wees naar zijn vuile leren oxfordschoenen en de viezigheid die hij naar binnen had gelopen. Ze vergaten allemaal weleens om hun schoenen uit te doen – vooral Zofia, en soms zelfs Matka. Maar papa was het nog nooit vergeten.

Hij keek achterom en aarzelde even, waarna hij zich weer met een schaapachtige glimlach naar haar toe draaide. ‘Niet tegen Matka vertellen.’

‘Wát mag je niet tegen Matka vertellen?’ Zofia’s moeder sloeg haar armen over elkaar en keek fronsend naar de modderboel.

Zofia aarzelde geen moment en rende terug naar haar kamer, het aan papa overlatend om met Matka af te rekenen. Maar in plaats van een boze tirade sijpelden de sissende klanken van hun gefluister onder Zofia’s deur door. Nieuwsgierig drukte ze haar oor tegen de deur om te luisteren.

‘Is alles in gereedheid, Jadzia?’ vroeg papa.

‘Zo erg is het toch allemaal niet?’ fluisterde Matka.

Papa gaf geen antwoord. In gedachten zag Zofia hoe hij zijn hoofd boog en in zijn neusbrug kneep, zoals hij altijd deed wanneer de stress van het leven hem even tot nadenken stemde.

‘Jan, vertel het me.’ Matka sprak op een strenge toon die ze nooit gebruikte wanneer ze tegen papa sprak.

Er viel een stilte, waarna papa zei: ‘Ze hebben het op de ziekenhuizen gemunt.’

Na dat gesprek lag Zofia elke nacht wakker, niet in staat om te slapen voordat haar vader veilig thuis was. De twee daaropvolgende dagen kreeg zelfs Matka er genoeg van om opgesloten te zitten in de overvolle kelder. Het luchtalarm krijsde bijna onophoudelijk, of de bommen vlak boven hen waren of mijlenver weg, in het Pragadistrict aan de andere kant van de rivier.